

Доклад на Юбилейна конференция «Тюркологията – настояще и бъдеще», посветена на 50 годишнината от основаването на специалност «Тюркология и Алтаистика», 30 ноември – 01 декември 2012 г.

Персоезичният Моулана Джелаледдин Руми (1207-1273) – основоположник на турската национална литература!?

Иво Панов

The Persian language speaking Moulana Djelaleddin Rumi (1207-1273) – the father of the national Turkish literature!?

Ivo Panov

Abstract

The report offers some reflections on the first sight seeming paradox that one Persian classic like Djelaleddin Rumi, whose poetic work is entirely in Persian language, is declared for the father of the national Turkish literature. The prerequisite for this repeatedly common in the land of the East appearance has been analyzed, but also orientations are provided by means of which we can orientate in the multilayered, allegorical imagery and philosophical message of Mola-ye Manavi (The Spiritual mentor). In his research he is also looking for an answer of the question why Djelaleddin Rumi has so much popularity not only in the Persian language world and Turkey, but in the whole world.

At the same time the history of occurrence of the Persian mysticism, as well as the tracking of the stages of its development and its different performances are given in a very short form.

Ключови думи: Персийски мистицизъм, Коранът на персите, Джелаледдин Руми, Любов, Бог...

Keywords: *Persian mysticism, Persians Koran, Djelaleddin Rumi, Love, God...*

Навярно на непосветените ще им се стори твърде странно, че един от тримата “Велики мистици” на персийската класическа литература (наред със Санаи и Аттар) Моулана Джелаледдин Руми е обявен за родоначалник на турската национална литература! Че тъкмо авторът на “Масневи-йе манави” (“Духовното масневи”), наречено от съвременниците му “Персийския Коран” поради заложените в него мъдрост, символика и многопластовост, ще заложи темелите на турската художествена словесност. При това съотношението на стиховете, написани на персийски език от него е повече от 1000 към 1 в сравнение с тези, композирани на турски. Странно ще се стори на страничния наблюдател, че днес в Турция, в гр. Коня, има институт, кръстен на името на персийския класик. И че в този институт днес се превеждат красивите и проникновени негови строфи на езика на южната ни съседка. И това учудване би било съвсем в реда на нещата, ако не се отчетат някои обстоятелства, които ще ни помогнат да разберем феномена “персоезична литература” и присъствието ѝ в няколко национални литератури, сред които турската, индийската, узбекската, туркменската, азербайджанската и др. Въпросът е в това, че след освобождаването на териториите, населени с персоговорящо население, от властта на арабския халифат (10 в.), в тях отново пламва неудържимо стихията на персоезичната литературна традиция. Официалният за религията, науката и литературата арабски език отстъпва водещата си позиция в сферата на културата пред новия литературен персийски език “фарси йе-дари”. Нещо повече. Ще последват вековете на персийския класицизъм (IX-XV), златните векове на персийската книжнина. Ще бъдат създадени произведения, които ще останат навеки в съкровищницата на персийската художествена словесност. В нея ще се наложат стилове като “арабски”, “индийски”, “хоросански”, които не само ще маркират тяхната

география, но и тяхната стилистика, лексика, тематична насоченост и жанрова специфика. И тогава ще разберем защо персоезичните Незами Гянджеви и Гатран Тебризи ще станат първите имена в азербайджанската литература, Алишер Навои в узбекската, Амир Хосроу Дехлави и Бидел в индийската. Да не говорим за Иран, Афганистан и Таджикистан, които и до днес си оспорват принадлежността на творчеството на повечето от персийските класици. Защото през тези векове се заражда феноменален процес, при който представители на различни народности, създават литературни шедьоври на персийски език. Процесът ще продължи и след 16 век, когато започва обособяването на националните literатури в рамките на персийската езикова общност. Иран, Афганистан, Таджикистан, Индия, Ирак, Узбекистан, Туркменистан, Азербайджан и др. макар и тръгнали по свой самостоятелен път, остават с общото си минало, със своите съвместни културни и литературни традиции. А техните творци на словото наред с майчиния си език ще продължат да създават произведения и на персийски. Затова и народите им, независимо от етноса към който принадлежат, живеят и до днес със знанието за общност с персийската история и култура. След образуването на новите самостоятелни държави, основен ориентир за принадлежността на даден автор към определена националност става географският. Едва след него е от значение принадлежността към даден стил, литературно направление или школа. Но географският елемент също има своите нива. Къде се е родил класикът, къде е преминала активната му литературна дейност, и накрая – в кои ширини е напуснал този свят. Така че, както виждаме, много и различни са критериите, обределящи мястото на дадено име в етническият регистър на световната литература. Но няма как да сбъркаме, ако кажем, че всички автори, писали своите произведения на персийски език по право са общо достойни на народите, живяли в ареал, белязан с тежкия отпечатък на персийската културна традиция.

Ако насочим вниманието си конкретно към Джелаледдин Руми, ще трябва да прибавим някои характерни щрихи от биографията му. Класикът е роден през 1207 г. в гр. Балх, днешен североизточен Афганистан. Не случайно към името му е прикрепен тахалоса (псевдонима) Балхи, който ни указва родното му място. Бъдещият поет е едва на 5 години, когато баща му, теолог и учен, наричан с почетното звание “Султан на учените”, за да се спаси от монголския ужас, напуска родния си град и заминава за Багдад. През 1226 г. семейството окончателно се установява в гр. Коня, северозападна Персия (днешна Турция), където протича остатък от живота на класика. Оттук идва и другият му тахалос “Руми”. Но това още не е Турция, не е още и Османската империя. Нека само си припомним, “Високота порта”, предшественикът на Република Турция, се образува чак през 1299г. или 20 и кусур години след смъртта на Руми. Когато семейството на поета се преселва в тези земи, те са управлявани от Селджукидите, които независимо че са тюрки по произход, ревностно продължават персийската държавна и културна традиция. И съвсем не е случаен фактът, че повечето от селджукидските султани носят коренно персийски имена.

Авторитетът на Джелаледдин Руми в държавата на селджукидите расте главоломно. Освен като духовен наставник и мистически учител, Джелаледдин Руми става и най-прочутият поет по тези земи. В нашето съвремие той, наред с Омар Хайям, Хафез и Саади, ще бъде най-превежданият персийски класически автор. И най-таченият. Неговите съчинения ще са сред най-изучаваните, най-изследваните върху територията на персийската мистика. Неоспорими авторитети в световната ориенталистика като Йозиф фон Хамер Пургшал, Джеймс Редхауз, Рейнолд Никълсън, Артур Арбери, Анемари Шимел, Уилям Читик, Радий Фиш, Ян Рипка, Анри Корбен, Йосиф Брагински и ред други, задълбочено ще интерпретират произведенията на Руми, ще търсят гълбинния, понякога

закодиран смисъл, на неговите духовни послания. Достойнствата пък на основното произведение на Руми “Масневи-йе маневи” ще залегнат в темела и на друга една задължаваща оценка - ще я нарекат “Библия на суфизма” и “Енциклопедия на суфизма”. И това само по себе си свидетелства за мястото на “Масневи” в литературата на световния мистицизъм. Няма научен форум, посветен на класика, чието откриване да не започне с прочутите строфи от пролога на произведението, познати ни като “Песента на флейтата”:

*Чуй на флейтата разказа горчив,
чуй жалбите зарад нейната отлъка:
“Отсякоха ме от земята на тръстиките,
и стоновете ми разплакаха мъже и жени.
Заради таз раздяла желая гърдите си да разрека,
на копнежа болката да мога да излея.
Всеки, що от корена си свой далко е отнесен,
обречен е съдбата си да моли, в гнездото да го върне!”*

За да можем да разчетем всичко значимо, залегнало в “Масневи”, да се ориентираме в нейния алегоричен свят, да проникнем в различните пластове на възприятие и да разберем същността на тази проникновена поезия, би следвало да разполагаме с някои основни ориентири, които да ни направляват в координатната система на персийския мистицизъм (тасаввоф). Без да претендирам за изчерпателност, ще се опитам накратко да ги изложя, както и да проследя в телеграфен стил проекцията на мистическия гносис върху литературното поле в Иран.

Общоприето е, че като философия суфизмът се заражда към средата на VIII – началото на IX век по земите на Сирия и Ирак, разцвета си достига през XII-XIII в., когато се разпростира из целия мюсюлмански

свят. Не са един и двама учените, които смятат, че именно на тасаввофа ислямът дължи вихреното си разпространение. След петнадесетото столетие в суфизма се наблюдава забележим спад. Същите етапи наблюдаваме и в литературата, издържана в духа на суфизма или пък посветена на него.

Според мнозина изследователи терминът “суфи” произлиза от арабската дума **صوف** (“суф”) “вълна”, поради това, че последователите на мистицизма **تصوف** (“тасаввоф”) са носили груба вълнена риза, стигаща до глезените. Първоначално учението се шири сред сунитите, по-късно прониква и сред шиитите. В идейно отношение се открояват два етапа – първият е характерен с проповядвания и практикуван извънмерен аскеизъм, вторият – с крайно усложнената теософска риторика, често пъти граничеща със спекулативността.

През вековете на идейно си съзряване персийският мистицизъм формира различни доктрини, но като че ли се очертават три сновни направления: монически суфизъм, при който суфият се индетифицира с Бога; универсален суфизъм – при него мистикът се слива с Абсолюта, проектиран в заобикалящия ни свят. Оттук произлиза и основното понятие в персийската теософия **توحيد** “тоухид” – “единобожие”, разглеждано от мнозина като “субстанциално сливане с Бога”; и накрая третият вид суфизъм -синкретическият, съдържащ елементи от първите две направления.

Характерно за персийския мистицизъм е съчетаването на идеалистическата метафизика с аскетическата практика. Наред с исляма, влияние при формирането му оказват както древногръцката философия, така и зороастризмът, манихейството и християнството. В учението се откриват следи и от философските доктрини на неоплатонизма, неопитагоризма, гностизцизма, индуизма. В проповедите на тасаввофа силно звучат идеите на самоотричането, съблюдаването на аскетичните

норми на живот в името на “опознаването на бога”, възможността чрез “мистична любов” и тъй наречените “екстатически озарения” да се постигне сближаване и сливане с Абсолюта. Суфизмът утвърждава възможността отделния човек да достигне личен контакт с бога. Това обаче е осъществимо едва в последния, върховния етап на мистическия път فنا (“фана”) “унищожаване”, “гибел”, “смърт”. Т.е. когато се постигне “умъртвяване” на собствената личност и тя се “разтвори” в тази на Бога. Сред теоретиците и последователите на тасавофа липсва единство на мисъл и мистическа практика относно начините за постигане на крайната цел. Всичко е предоставено на предпочитанията на вярващия. Оттук произтича и положението, че съществуват различни концепции за суфизма – примиренчески и крайни, по-близки и по-отдалечени от исляма. Бихме могли дори да говорим за ортодоксален мистицизъм и еретически мистицизъм.

Зримото присъствие на суфизма в поезията се дължи преди всичко на обстоятелството, че основно средство за изразяване на неговите идеи е най-вече поезията. Не случайно теоретиците на суфизма: Баба Афзал, Махмуд Шабистари и Аухаддин Аухади излагат основите, терминологията на учението както в научни трактати, така и в поетическа форма. А тримата “Велики суфии” - Санаи, Аттар и Руми завещават на поколенията огромно поетическо наследство.

По лъкатушния друм на своето развитие персийският мистицизъм изработва своя стандартизирана символика, в началото предимно еротическа, своя система от образни средства, която ако не се познава, би въвела в заблуда непосветените. Сред най-често срещаните и определено предпочитани образи са тези на: виното, хубавицата, опиянения, влюбения, нощта, утрото, океана, капката, завесата, свещта, пеперудата... Персийската теософия с видима пристрастност третира три основни теми: темата за любовта, темата за виното и темата за красотата. Според суфите

ако безкрайната любов е традиционната основа за мистическо съприкосновение с Абсолюта, мост към подобна магическа любов **عشق حقيقي** (“ешг-е хагиги”) е земната любов **عشق مجازي** (“ешг-е моджази”). Опиянението от виното е алегорическият образ на настъпилия екстаз, след който следва “сливането”. Възпяваната телесна красота пък е олицетворение на перфектността на Бога.

Бог, човек, любов, смърт, живот, развитие на човския род... това са теми, третираны със завидно постоянство и виртуозност от персийския мъдрец. За мнозина би било изненада, ако кажем, че Джелаледдин Руми изпреварва с разсъжденията си цели шест века Дарвиновата теория за еволюцията. Нека видим как звучат строфите от книга трета на “Масневи”:

*Неодушевно тяло бях и умрях, превърнах се в растение,
растение бях и умрях, в твар жива се превърнах!*

*Кат живинка умрях, превърнах се в човек,
защо тогаз да се страхувам от смъртта, кога съм бил далеч
от нея?*

*По-подир като човек аз ще умра
и като ангел ще взимам и пера, и крила!
След туй ще се наложи отново да се променя,
на този свят всичко си отива, единствено Извечния остава!
Дойде ли време кат ангел да умра,
ще се превърна в нещо, което се не знае що е!*

Същите идеи и образи присъстват както в енциклопедическата поема на Руми “Масневи”, така и в другият негов внушителен поетически сборник “Диван-е Шамс”, чийто обем доближава 100 000 стиха. “Масневи” се състои от шест отделни книги, в които има общо около 55 хиляди стихотворни реда. И може би тук е мястото да се направи уточнението. На

персийски терминът “масневи” означава буквално един от поетическите видове, характерни за епоса. За нуждите на лириката се използват други жанрове като газела, рубаи, добейти, кат’е и понякога касида. Талантът на Руми е и в това, че съумява по неповторим начин да вмести изящността и мелодичността на изказа, лаконичността на фразата, играта на образи и звуци, характерни за кратките жанрове, в поетическите одежди на епоса. При това извисявайки ги с обаянието на алегорията, с мистическата символика, със сгриващия хуманизъм, с етическата и философската дълбочина на прозренията, с бликащата от всеки ред нравственост. Липсата на логическа последователност на изложението в “Масневи” не се отразява на възприемането му. Потокът на съзнанието, по чиито вълни свободно се носи Руми, по-скоро спасява читателя от монотонността на повествованието. Той е, който превръща автора си в един от пионерите на модернизма в литературата. След него този творчески метод ще бъде доразвит от такива колоси на изящната словестност като Стендал, Александър Дюма – баща, Л.Н. Толстой, П. Пруст, Г.Стайн, Дж.Джойс и др. За да не бъде разбран превратно, следва да уточня, че предпочетената от мен дума “монотонност” леко преувеличава действителното състояние на нещата. Сам поетът изтъква, че подобраните от него басни и притчи имат за цел да привлекат вниманието на читателя и да направят произведението увлекателно и четивно. Но същевременно предупреждава, че читателят е длъжен да отдели плявата от зърното, за да достигне до същността.

Както в “Масневи”, така и в газелите от сборника “Диван-е Шамс”, отчетливо съзираме различни идейни постановки на суфизма, имащи по принцип еkleктичен характер. Такива са сливането на суфия с Универса, успоредяването на човека с Бога или пък разтварянето на божеството в заобикалящата ни природа. За разлика обаче от “Диван-е Шамс”, където теософските идеи са заложиени в самия поетически текст, в “Масневи” многобройните притчи и басни са придружени от своеобразни авторски

наставления-изповеди, които индиректно ни представят мистическите възрения на автора. Още по-контрастно те са изложени във философския трактат на Руми “Фихи ма фихи” (“Съдържащ това, което съдържа”), побрал теоретични разработки на метафизична тематика, проповеди и епистоли.

Но за да не въведем в заблуда читателя, нека кажем, че не само на мистическата насоченост на произведенията му се дължи популярността на Руми. Защото наред с тях поезията му е наситена с крилати фрази, афоризми, мъдрости и проникновени размисли за живота, за неговите морални измерения, за мястото на човека в този свят. Да вземем за пример само две от рубаите от сборника “Диван-е Шамс”:

*Ей, сърце, събуди се, че светът отминава,
и богатството на живота преминава!
В дома на сърцето не спи, невеж не бъди,
че керванът на живота оттук заминава!*

* * *

*Подпийнал, аз попитах учителя свой,
ще ме просветли ли той за Битието, Небитието!
Отговори ми веднага, после добави: “Върви!
Ако нравът ти лишен от злост е, на прав път си!”*

Обикновеният човек с неговите слабости и пороци често е обект на творческото внимание на Руми. Следващото двустишие ще ни помогне да открием общност и с други големи имена от световната литература, но отново се налага констатацията, че Руми ги изпреварва с няколко века:

Честит е тоз играч на комар, загубил всичко що има,

*и не му е останало нищо, освен копнежа по нова игра!*¹

Цялото творчество на Моулана има и друга една запомняща се специфика. Просто от вниманието на читателя не може да убегне осезаемото присъствие в него на най-възвишеното, окрилящо и изпепеляващото човешко чувство - любовта. При това мистическата любов, насочена към Бога, често пъти е успоредена със земната. Понякога е трудно те да се разграничат, но вече говорихме за моста към “свръхестествената” любов! При Руми живо пулсира и още един вид любов, която придава тъй характерния хуманистичен патос на неговата поезия. Това е любовта, насочена към човека, най-ценното творение на природата. Чрез тази любов Моулана извисява индивида и дори го уеднаквява в божествения Абсолют. Великият персиец не подминава и онази гореща любов, която извира от човека и която е негова неотменна черта, негова вродена същност. Защото самият Господ Бог се намира не другаде, а в чистото, влюбеното и безкористно човешко сърце. И поетът силно вярва във възможността всички хора на земята да се разбират един друг чрез езика на сърцето.

Какво, питам се, по-добро философско завещание от това? И по-актуално звучащо...

¹ Газела №1085 от сборника “Шамс-е Табризи”.

Библиография:

- Брагинский, 1976: Брагинский, И. 12 миниатюр. От Рудаки до Джами”, М. 1976.
- Заринкуб, 1997: تهران: دکتر عبدالحسين زرین کوب، تهران ۱۳۷۵، از گذشتهء ادبی ایران،
- Майерович, 2004: Майерович, Е. *Руми и суфизмът*, С. 2004.
- Сб. 2006: تهران ۱۳۸۶ - تهران ۱ و ۲ تاریخ ادبیات ایران: 2006.
- Шемел, 2001: Schimmel, Annemarie, *Rumi's world. The life and work of the great sufi poet*, L. 2001.
- Хагигат, 1992: تهران، عبدالرفیع حقیقت، تاریخ عرفان و عارفان ارانی: 1992.
- Читик, 1983: Chittick, W., *The Sufi Path of Love: the Spiritual Teaching of Rumi*, N.Y. 1983.
- Читик, 1989: Chittick, W., *The Sufi Path of Knowledge*, N.Y. 1989.
- Читик, 2005: Chittick, W, *The Sufi Doctrine Of Rumi*, N.Y. 2005.